

Kommunal xərclərdən asılı təhsil

Rüstəm QARAXANLI

XX əsrin sonlarında Qərbi Avropa ölkələrindən ilk olaraq İsveçdə radikal təhsil islahatlarına start verilib. Dəyişikliklər əsas etibarilə məcburi orta təhsili əhatə edib. İsveçdə orta məktəbin ilk 6 ilində hamı üçün ümumi proqram tətbiq olunur, sonrakı illərdə isə gələcək təhsilin əldə edilməsinin “toxumları səpilir”. Bu, Skandinav ölkəsində məktəb və məktəbdənkənar təhsil ocaqlarının proqram və struktur spesifikasiyası dövlətin maliyyələşmə və idarəetmə üsulları ilə sıx bağlıdır. İsveçdə vergilərin tən yarısı kommunal xərclərdən əldə olunur. Məntiqlə kommunal qurumların cəmiyyətdə yeri və rolu böyükdür. Elə təhsil ocaqlarının maliyyələşməsi də bu idarələrdən asılıdır. Bu isə öz növbəsində maliyyələşmənin xarakteristikasında özünü göstərmiş olur.

Hakimiyyətin təhsildə bölünməsi

İsveç cəmiyyətində baş verən ictimai-siyasi proseslərə Sosial-Demokrat Partiyasına yaxın olan həmkarlar ittifaqlarının ciddi təsiri var. Bu partiya uzun illər hakimiyyətdə təkpartiyalı hökumətə malik olduğundan təhsil sahəsində bir sıra progressiv islahatların həyata keçirilməsinə nail olub. Siyasi həyatda baş verənlərin təhsilə də öz təsirini göstərməsi baxımından qeyd edə bilərik ki, sosial-demokratların hakimiyyətdə olduqları illərdə həyata keçirilmiş islahatlara sosial bərabərlik fəlsəfəsi nöqtəyi-nəzərdən yanaşılmalıdır. Məsələn, söhbət ilk növbədə cəmiyyətdə “intellektual elitanın seçilməsi və dəstəklənməsi” naminə təhsil ocaqlarında mövcud olan maneələrin aradan qaldırılmasından gedir. Müqayisə üçün əlavə edə bilərik ki, mühafizəkarların dövründə isə əksinə - diqqət daxili imkanlara, fərdin, şəxsiyyətin inkişafına, şəxsi təşəbbüsün irəli sürülməsinə, məktəb və istehsalat karyerasına yönəlir. Təsadüfi deyil ki, onların hakimiyyəti illərində rəsmi sənədlərdə “təbiyə” termini “inkişaf” sözünü dövrüyyə etibarilə üstələyir.

Ötən əsrin 90-cı illərində İsveçdə həyata keçirilmiş islahatlar nəticəsində məktəblərin fəaliyyətinə nəzarət və idarəetmə kommunal təşkilatların “əlinə keçib”. Bu gün təhsil ocaqlarının əksər xərcləri də məhz bu qurumların üzərinə düşür. Dövlət yalnız müəllim və direktor-

ların maaşlarını ödəyir. Təhsil, dərslilər, məktəblərdə qidalanma, uşaqların daşınması, tibbi yardım - bunların hamısı pulsuzdur. Təhsilin ümumi məqsədləri parlament səviyyəsində müəyyən edilir. Hökumət səviyyəsində məktəblərin vasitəsilə isə tədris planı və proqramlar, ümummetodik təlimatlar hazırlanır. Prosesə nəzarət yerli idarəetmə orqanları - kommunalara həvalə olunur. Bir fakta xüsusi diqqət yetirək: hər bir müəllimin maaşı onun direktorla fərdi razılaşmasından asılıdır.

3 yaşlı şəxsiyyətlər ölkəsi

İsveçdə adətən heç kim heç yerə tələsmir. Hadisələrə ironiya və yumorlu münasibət hər bir isveçlinin həyat tərzinin ayrılmaz elementidir. İsveçlilər adətən 30 yaşında nikaha girirlər. Hər ailədə 2-3 uşaq olur. Qadınla kişi arasındakı bərabərlik hərdən absurd səviyyəyə çatdırılır. Doğum səviyyəsinin aşağı düşməsinə bir çox halda məhz bununla əlaqələndirirlər. İsveçdə ailə həyatının ən maraqlı tərəflərindən biri budur ki, doğulan uşaqların tən yarısı nikahdankənardır. Uşaq 18 yaşına çatdıqda özünə ev kirayələyir. Bununla da onun valideyn evini tərketmə prosesi baş verir. Gənclər valideynlərlə əlaqələri kəsmir, onlar yenə də eyni şəhərdə yaşayırlar, ancaq bu “ayrılıq” bir növ yeni və müstəqil həyatın başlanğıcı hesab olunur.

İsveçdə uşağın tərbiyəsi ictimai iş sayılır. Hər iki valideynin proses-

də iştirakı mütləqdir. Ancaq son illərdə tərbiyə işində ataların rolu xüsusilə artır. Parklarda və bağçalarda uşaqları ilə gəzib dolaşan ataları görmək adi haldır. Atalar bu işi analardan heç də pis bacarmırlar. Uşaq körpə vaxtından şəxsiyyət hesab olunur. Təqribən 3 yaşından etibarən körpəyə müstəqil qərar qəbul etmək üçün şərait yaradılır. Uşaq içmək istəyərkən belə valideyn ona seçim imkanı yaradır: su, yaxud çay? Seçim imkanı uşaqlara valideynlər tərəfindən istənilən məsələnin həlli üçün verilir. Eyni zamanda, uşaq etdiyi hərəkət və əmələ görə məsuliyyət hissini də dərk etməlidir.

İsveçdə ən kiçik vaxtlarından uşağa pula münasibət aşılanır. Körpə vaxtlarından o anlamalıdır ki, pul yaxşıdır, ancaq onu qazanmaq lazımdır. Valideyn uşağa həftədə, yaxud ayda bir dəfə pul verir. Bununla da uşağa şəxsi büdcəsini formalaşdırmağa yardım edilir. Eləcə də uşaq evdə gördüyü hər hansı bir işin

İsveçdə ən kiçik vaxtlarından uşağa pula münasibət aşılanır. Körpə vaxtlarından o anlamalıdır ki, pul yaxşıdır, ancaq onu qazanmaq lazımdır. Valideyn uşağa həftədə, yaxud ayda bir dəfə pul verir. Bununla da uşağa şəxsi büdcəsini formalaşdırmağa yardım edilir.

müqabilində də valideyndən “zəhmət haqqı” ala bilər. Hər kəs öz pulunu istədiyi kimi xərcləyir. Statistika görə, İsveçdə uşaqlar pullarını ən çox CD-lərin alınmasına sərf edirlər.

Fərqli illər, fərqli təhsil

İsveçdə uşaqlar orta məktəbə 7 yaşında qəbul olunurlar. Bunun üçün onun “tanışlıq” imtahanından keçməsi lazımdır ki, səhhəti, yetkinliyi və psixoloji durumuna dair ətraflı məlumat əldə edilsin. Ötən əsrin 70-ci illərindən etibarən “məktəb ərəfəsi” adını almış mərhələnin tətbiqinə başlanılıb. Bu mərhələni məktəbəqədər təhsil ocaqlarından ən üstün pillə hesab etmək olar. Burada uşaqlara müxtə-

İsveçdə məktəblərin maliyyələşməsi bələdiyyələrin vergi siyasətinə bağlıdır

lif oyun ssenariləri vasitəsilə oxumağı və yazmağı öyrədirlər. Uşaq bağçasının ümumi rejimini saxlamaq şərti ilə təhsilə hər gün 3 saat vaxt ayrılır. Uşağın niyə 6 yaşından etibarən məktəbə getməməsi mövzusu ən çox müzakirə və mübahisəyə səbəb olanlardır. Maraqlıdır ki, hər iki siyasi cəhət mövcud durumu tənqid edir. Sollar hesab edirlər ki, “məktəb ərəfəsi” uşağın məktəbdən əvvəl təhsilə hazırlanması istiqamətində yetərli deyil. Sosial-demokratlara görə, cəmiyyətin sosial strukturunda və təhsil sisteminə daha dərin dəyişikliklər həyata

var, onlardan biri - üzgüçülük məcburidir. Ümumiyyətlə, İsveçdə təhsil prosesi kifayət qədər sərt təsir bağışlayır, baxmayaraq ki, isveçlilər həyatda liberal yaşayış tərzinə üstünlük verirlər.

İkinci sinifdə eyni dərslər keçilir, ancaq həftəlik yük 24 saatadək artırılır. Üçüncü sinifdə isə 30 saatlıq dərslər tətbiq olunur, əlavə olaraq ingilis dili və əmək dərsləri keçilir. 4-6-cı siniflərdə də dərsləri bir müəllim keçir, ancaq tədris proqramında bəzi dəyişikliklər olur: diyarşünaslıq çıxarılır, rəsm, tarix, coğrafiya və iki kompleks fənn - cəmiyyətsünaslıq və təbiətsünaslıq daxil edilir. Həftəlik yük 34-35 saatdır. 7-9-cu siniflərdə şagirdlərə seçilmiş fənlər, habelə riyaziyyat və xarici dillərə dair alternativ kurs keçilir. Seçilmiş fənn o vaxt tədris olunmağa başlayır ki, ən azı 5 şagird bunun üçün müraciət etmiş olsun. Prosesə direktor rəhbərlik edir. Yaradılmış xüsusi komissiya seçilmiş fənnə yaxın dərsləri müəyyənləşdirir. Əməklə bağlı seçilmiş dərslərin bir qismi istehsalat prosesində də keçilə bilər.

Orta məktəbin ilk 7 ilində uşaqlara nə cari, nə də illik qiymətlər verilir. İkinci ilə qalma halları yoxdur. Müəllim yalnız ekstranarahatədicə vəziyyətlərdə valideynlərə müraciət edə bilər ki, bu da əksər hallarda uşağın nizam-intizamı ilə bağlı olur. Yalnız 7-9-cu siniflərdə sement qiymətlərinin verilməsinə başlanılır. Bu, əlbəttə ki, müəyyən mənada orta məktəbin ilk illərinin uşaqlar üçün asan olması təəssüratını yarada bilər. Əslində isə uşağın valideyni faktiki olaraq övladının təhsilindən bir növ xəbərsiz vəziyyətə düşür, onun gələcək təhsilinin

istiqamətləndirilməsinə dair tam mənzərəni təsvir etməkdə çətinlik çəkir. 9-cu sinifdən sonra gimnaziyada təhsilini davam etdirəcək uşağın hansı istiqamətə - texniki, yaxud humanitara marağının olduğunu müəyyənləşdirə bilmir.

“PSIXOLOQOS. Praktiki psixologiya ensiklopediyası”nın yazdığına görə, İsveçdə özəl orta məktəblər sayca azlıq təşkil edir. Eyni zamanda, onlar dövlət orta məktəblərinə nüfuz baxımından uduzurlar.

Sadəlik gözəllikdir

İndiyədək təhsil sistemlərini araşdırdığımız ölkələrdə ali məktəblərə daxil olma, oxuma və bitirmənin ən sadə strukturu İsveçdədir. Ali məktəbdə ilk diplomu (First Degree, bakalavr dərəcəsinin ekvivalenti) almaq üçün 3-3,5 il sərf olunur. Bunun üçün “Kandidat examen” deyilən imtahanın verilməsi lazımdır. Ali məktəbi bitirən şəxsə həminin təhsilini davam etdirib professional dərəcə almaq imkanı da verilir (Professional Degree).

Ali məktəbdəki təhsilin sonrakı mərhələsi iki il oxuyub magistr dərəcəsinə almaqdan ibarətdir. Bunun üçün “Magister examen” adlı imtahan verilir. Bundan sonra isə doktorluq dissertasiyasının yazılması və müdafiəsi gəlir. Son mərhələ isə 4 illik lisenziat sayılır.

İsveçdə universitet təhsili müəzirlər, seminarlar və müəllimlə, yaxud müəllimsiz diskussiyalı toplantılar vasitəsilə həyata keçirilir. Laboratoriya işləri, yaxud bəzi seminarlarda iştirak mütləqdir. Ancaq tələbə özü müəyyən edir hansı dərəcəyə gəlsin, hansına gəlməsin.